

Sahib RZAYEV
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti
Kamran MUXTAROV
Magistrant

KİTABXANA ETİKASI VƏ KİTABXANAÇI-OXUCU MÜNASİBƏTLƏRİ

Cəmiyyətin ictimai cəhətdən yenidən qurulması, respublikamızda müstəqilliyin bərqərar olması, respublikamızın iqtisadiyyatında, sosial-mədəni həyatında böyük dəyişikliyin baş verdiyi bir şəraitdə bəşəri sərvətlər sisteminin dərk edilərək qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirmək tələb olunur. Müasir şəraitdə cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar global vəzifələr belə bir vahid nöqtədə birləşir ki, bu da insanın qiymətləndirilməsi, insan hüquqlarına hörmət, insanlar arasında əxlaqi baxımdan yaxşı münasibət kimi məsələləri birləşdirir.

Nə qədər ki, cəmiyyət mədəniyyətin və təhsilin birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb etdiyini, etik əxlaqi normaların vacibliyini qəbul etmir, o heç vaxt yüksək mədəniyyətli və demokratik ola bilməz.

Etika-əxlaq haqqında təlimdir. Etika yunanca «ethos» sözündən olub, azərbaycanca adət, xarakter mənasını verir. Etika ictimai şüurun ən qədim formalarından biri olan əxlaqı, insanların mənəvi simasını, onların mənəviyyatının mahiyyətini öyrənməklə məşğul olur.

Etika məfhumu həm insanların davranış qaydalarını və əxlaq normalarını tənzim etmək mənasında, həm də mənəviyyatın nəzəriyyəsini öyrənmək, mənəvi prinsiplər haqqında təlim mənasında işlənir. Etik davranışlar cəmiyyətin tələbatından, insanların özlərini aparmaqda müəyyən qaydalara tabe olmaları tələbatından irəli gəlir. Etika öz tarixi boyu mənəviyyatın mənbəyi ilə, mənəvi baxışlar və hisslərlə, davranış qaydaları ilə, şər və xeyir kateqoriyaları ilə, bu kateqoriyaların meyarı ilə, mənəviyyata qiymət vermək və mənəvi cavabdehliklə, şəxsiyyətin mənəvi tərbiyəsi üsulu ilə məşğul olmuşdur.

İnsan cəmiyyətinin təşəkkül tapdığı ilk gündən adamlar, bir-birinə olan münasibətini tənzim etmək, birgəyaşayış qaydalarına riayət etmək üçün müəyyən adət və ənənələr yaradırdılar. İnsanlar özlərinin davranışlarında nəyin pis, nəyin yaxşı olduğunu, hansı hərəkətin bəyənilməyə və bəyənilməməyə layiq olduğunu xeyir və şər kateqoriyalarının köməyi ilə qiymətləndirirlər.

İnsan şüurunun inkişaf pilləsində əxlaq təlimi həmişə fəlsəfənin bir hissəsi kimi qələmə verilmişdir. Müxtəlif fəlsəfi görüşlər, müxtəlif əxlaqi nəzəriyyələri meydana atmışdır.

Fəlsəfi təlimlər tarixinin inkişafı göstərir ki, əxlaq təlimi etika-fəlsəfə ilə birgə inkişaf etmişdir.

Məsələn, qədim Çin filosofu Konfutsi (e.ə. 551-479) özünün fəlsəfi görüşlərində etik nəzəriyyəni daha da əsaslandırmaq istəmişdir. Konfutsi etikasının əsas mahiyyətini «Jen» (humanizm) təşkil etmişdir. Konfutsinin fikrincə humanizm elə mənəvi prinsipdir ki, cəmiyyətdə və ailədə insanlar arasındakı münasibəti müəyyənləşdirir, cəmiyyətdə qarşılıqlı hörmətə şərait yaradır. Konfutsi tələb edirdi ki, hər bir şəxs tutduğu mövqedən asılı olaraq özünü elə aparmalıdır ki, onun vəzifəsi və hərəkətləri arasında heç bir ziddiyyət baş verməsin.

Antik dövrün ən məşhur mütəfəkkirlərindən olan Aristotel öz ictimai görüşlərini «Etika» adlı kitabında şərh etmişdir. Aristotel etikasına görə, insanların mənəviyyatı imkan daxilində ictimai həyatın gerçəkliyinə çevrilir.

Demokritə görə yaxşı adam o şəxs deyil ki, yalnız pislik etməsin. O, gərək heç pislik barədə düşünməsin də. Pis iş görən adam hər şeydən əvvəl özü özündən utanmalıdır. Özgələrindən daha çox özündən utanmağı bacarmalıdır. Pis işlərdən qorxu üçün deyil, öz borcunu düzgün başa düşdüyü üçün çəkinməlidir (1, səh.11).

Nəticə olaraq onu deyək ki, Demokritə görə düzgün davranış yaxşı düşünməkdən, yaxşı danışmaqdan və yaxşı fəaliyyət göstərməkdən ibarətdir. Qeyd olunan bu üç cəhət isə müəllimlər və kitabxanaçılar üçün-yəni gündəlik fəaliyyətində insanlarla ünsiyyətdə (təmasda) olan, insan mənəviyyatına xidmət edən peşə sahibləri üçün daha çox vacibdir. Çünki, yalnız bu halda-yəni insanlarla ünsiyyət prosesində aşkar görünən həmin keyfiyyətlər ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan görkəmli alman filosofu İmmanuel Kantın da etika barədə xüsusi müddəaları vardır ki, onun etika ilə əlaqədar üç müddəası kitabxana xidməti etikasına baxımından olduqca aktual səslənir. Belə ki, bu gün mütəxəssislərə yönəldilmiş etik tələblərin hazırlanmasında həmin tələblər əsas götürülə bilər: a) Xeyirxahlıq, b) Qanunlara əməl etməyə meyillilik və elə hərəkət etmək ki, fəaliyyətdə universallıq olmaqla bərabər, heç bir ziyanlı nəticəyə imkan verməmək, s) İnsanlara bilik vermək vəzifəsini daşımaq. İ.Kantın etika ilə əlaqədar irəli sürdüyü üçüncü müddəa sözün həqiqi mənasında sanki kitabxanaçılıq peşəsinin tələblərini, kitabxana xidmətinin məzmununu nəzərdə tutaraq söylənilmişdir. Bu fikirlər kitabxanaçıların peşə vəzifələri ilə əlaqədar fəaliyyətlərinin etik cəhətdən istiqamətləndiricisi kimi qəbul oluna bilər.

Kitabxanaçıların fəaliyyətinin tarixi təcrübəsini araşdırarkən məlum olur ki, oxuculara xidmət etikasına kitabxanaçıların, eləcə də kitabxanaşünasların həmişə ciddi əhəmiyyət verdiyi bir məsələ olmuşdur.

Bu günün kitabxanaçısının qarşısında oxuculara xidmət etikasının mühüm tələblərinə əməl etmək kimi bir vəzifə durur. Oxucunun mənəvi tələbatının tam dolğun, rahat və etik normalar çərçivəsində ödənilməsi kitabxanaçının böyük məharəti, pedaqoji ustalığı kimi qiymətləndirilməlidir. Məhz bu cəhətdən öz fəaliyyətində etik normalara ciddi əməl edən kitabxanaçı əməyi yüksək hörmətə və qiymətə layiq görülür.

Kitabxanaçı əməyinin intellektual məzmunu, xeyirxahlıq xarakteri professor A.Xələfovun fikirlərində də öz əksini tapmışdır. O, yazır: «Kitabxanaçı elə əsaslı keyfiyyətlərə malik olmalıdır ki, kitabxananın başqa elementləri ilə mürəkkəb, qarşılıqlı köməyi sayəsində oxucu ilə dinamik canlı əlaqələr yaratsın, kitabxananın fasiləsiz fəaliyyət göstərməsini təmin etsin...».

Kitabxanaların canlı orqanizm kimi qiymətləndirildiyi müasir zamanəmizdə doğrudan da kitabxanaçı cəmiyyətdə tutduğu mövqe, həyata keçirdiyi vəzifələr, insanlara göstərdiyi xeyirxahlıq baxımından kitabxananın döyünən ürəyidir. Bu ürək nə qədər sağlam, möhkəm olsa, ahəngdar işləsə, orqanizm o qədər müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərər, kitabxana işinin məzmununda böyük uğurlar baş verər (2, səh 282).

Əlbəttə, qeyd etdiyimiz sitatda kitabxanaçının fəaliyyəti haqlı olaraq xeyirxahlıq nümunəsi kimi izah olunur. Xeyirxahlıq isə kitabxana xidməti etikasının mühüm göstəricisi hesab edilir.

Rus xalqının tanınmış ziyalıları, görkəmli kitabxanaşünasları kitabxanaçı əməyinin etik tərəflərinə xüsusi əhəmiyyət vermişlər. Belə ki, hələ XVIII əsrin ortalarında F.Prokopoviç və İ.T.Tatişev kimi şəxsiyyətlər öz elmi əsərlərində kitabxana işinin etik məsələlərinə lazımi yer vermişlər. XIX əsrin əvvəllərində Peterburq Ümumi Kitabxanasının direktoru A.N. Olenin kitabxanaçıların qarşısında etik tələbləri yerinə yetirmək, xüsusilə «oxucuların şəxsiyyətini fərqləndirmədən» onlara hərtərəfli xidmət göstərmək, lazımi ədəbiyyatı tapmaqda kömək etmək vəzifəsini qoymuşdur. A.A.Krasovski isə kitabxanaçıya tövsiyə edirdi ki, kitabxanaçı oxucuları mehribanlıq hissi və qəlbə böyük hərarət hissi ilə öyrənərək, onların hər birinin xüsusiyyətlərini bilərək, ədəbiyyatın təbliğini formal deyil, mənəvi borc kimi hər bir oxucunun şəxsi inkişaf dərəcəsini nəzərə alaraq həyata keçirilməlidir.

Görkəmli yazıçı L.N.Tolstoy, kitabşünas N.A. Rubakin, K.N. Derinov, L.B.Xavkina kimi tanınmış kitabxanaşünaslar oxucularla işdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənəvi təsir məqsədinin həyata keçirilməsi ideyasını irəli sürmüşlər. XX əsrin əvvəllərində kitabxana işçiləri üçün dərsləklərdə oxuculara xidmət işi üzrə müfəssəl məsləhətlər verilmişdir ki, bu məsləhətlərin əksəriyyətində oxuculara xidmət etikası başlıca yer tutur. Göstərilir ki, kitab verilişi zamanı kitabxanaçı özünü bütünlüklə oxucunun sərəncamına vermiş olur. Kitabxanaçı nəvazişkar, səmimi və maraqlı həmsöhbətdir. Bu cür kitabxanaçıya oxucu qaraqabaq, qapalı, yorğun görkəmli və əsəbi kitabxanaçılara nisbətən daha çox müraciət edir.

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq müasir kitabxanaşünaslıqda kitabxana işçilərinin peşəkarlıq keyfiyyətlərinin öyrənilməsinə daha çox diqqət yetirilir. Kitabxana mütəxəssislərinin hazırlanma profilini müəyyənləşdirərək professor K.İ.Abramov qeyd edir ki, kitabxanaçılıq üzrə ali məktəblər mütəxəssis yetişdirərkən birinci növbədə onların oxucuya xidmət üçün hazırlanmasını planlaşdırmalıdır. Xidmət işində ciddi köməyə ehtiyacı olanlarla kitabxanaçının təması çox vacibdir. Bu isə kitabxanaçıdan həm mütəxəssis kimi, həm də ümumi elmi bilik baxımından ciddi hazırlıq tələb edilir (3, səh.4).

Əlbəttə, bu fikirlərdə böyük həqiqət vardır. Çünki, oxuculara xidmət etmək hüququna mənəvi cəhətdən malik olmaq üçün kitabxanaçıya birinci növbədə yüksək peşə keyfiyyətlərinə yiyələnmək vacibdir.

Müasir kitabxanaşünaslıqda kitabxana xidmətinin etik problemlərinin işlənilib hazırlanması kitabxanaçıların peşə xüsusiyyətlərini tərtib etməyi nəzərdə tutur. Bununla əlaqədar istehsalat amilləri ilə bərabər kitabxanaçı əməyinin şəxsi amilləri də nəzərdə tutulur. Eyni zamanda oxucuların və kitabxanaçıların fərdi xüsusiyyətləri, onların hər birinin təhsil və ixtisas biliklərinin, təcrübələrinin, maraqlarının, kitabxana mühiti qavrayışlarının xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

Kitabxanaçı üçün diqqət funksiyası, kitabxanaya daxil olan informasiyanın qəbul edilməsinə, onun işlənilib hazırlanmasına özünü hazırlamaq səviyyəsi, ixtiyari diqqətini uzun müddət müəyyən fəaliyyət sahəsində saxlaya bilmək, eləcə də diqqətini bir fəaliyyət sahəsindən digərinə operativ

şəkildə yönəldə bilmək çox vacibdir. Kitabxanaçı təfəkkür keyfiyyətinə malik olmalı, hadisələri, faktları tənqidi baxımdan təhlil etmək qabiliyyətinə, geniş həcmli məlumatdan vacib olanı seçmək, problemin mahiyyətini tutmaq, ziddiyyətli informasiyadan nəticə çıxarmaq, operativ fəaliyyət göstərmək bacarığına malik olmalıdır.

Kitabxanaçıya özünün iradi keyfiyyətini: təlimat əsasında işləmək, göstərişləri yerinə yetirmək bacarığını sərbəst inkişaf etdirmək vacibdir. Kitabxanaçı üçün ünsiyyət yarada bilmək keyfiyyəti də çox vacibdir. Belə ki, işgüzar söhbət edə bilmək, öz fikrini həmsöhbətinə aydın izah etmək, oxucunun fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq söhbətin məqsədyönlü formasını, lazimi tonunu seçmək və s.

Peşənin emosional səviyyəsi də vacibdir: təmkinlilik, güzəştə getmək, xeyrxahlıq kitabxanaçılıq peşəsindəki cazibədar cəhətləri üzə çıxarmaq və s. kitabxanaçıya, öz fikrini dəqiq, ifadəli çatdırmaq, oxucunu maraqlandıran mövzuda söhbət apara bilmək, öz nöqteyi-nəzərini əsaslandırmaq bacarığı çox vacibdir.

Peşəkarlıq iş prosesində kitabxanaçının qarşılaşdığı çoxlu problemləri həll etməyə kömək edir. Bir sıra mütəxəssislər həyacan hissi ilə qeyd edirlər ki, oxucuların kütləvi kitabxanalara müraciətlərinin azalmasının səbəbini kitabxanaçı-oxucu münasibətlərindəki etik normalara riayət edilməməkdə axtarmaq lazımdır. Ona görə də müasir cəmiyyətdə kitabxanaların rolunun qiymətləndirilməsinə kitabxanaçılar və oxucular arasındakı etik münasibətlər prizmasından yanaşmaq tələb olunur. Bu baxımdan oxuculara xidmətin ənənəvi formalarına yeni təfəkkür tərzilə yanaşmaq, zamanın dövrün tələbinə uyğun yeni forma axtarmaq lazım gəlir (4, səh. 37).

Müasir dövrdə informasiya xidməti bir sıra oxucu qrupları ilə işdə ən üstün istiqamət hesab olunur. Bu sahədəki fəaliyyətin həcmi həm kəmiyyət baxımından, həm də ödənilən sorğuların mürəkkəbliyi baxımından daim genişlənir. Məlumatlandırmaq işi informasiya verməyin ən geniş yayılmış formalarından olub, kitabxanaçıdan yüksək peşə biliyi tələb edir.

Bu gün məlumatın verilməsi, informasiyanın seçilərək yayılması işi tamamilə avtomatlaşdırılmaya, kompüterdən istifadəyə yönəlməkdədir ki, belə olan şəraitdə oxucuya xidmət işini etik cəhətdən neytral fəaliyyət sahəsi kimi qiymətləndirənlər vardır ki, onlar bu sahədə yalnız kitabxanaçının peşəkarlığını əsas götürürlər. Lakin kitabxanada heç bir təkmil maşın ünsiyyətdən yaranan səmimiyyəti, hərarəti əvəz edə bilməz, oxucunun fərdi xüsusiyyətini nəzərə ala bilməz, oxucunun nəzərində kitabın yaratdığı kitabxana atmosferasını canlandırma bilməz.

Uzun müddətdən bəri rahat kompüter şəraitində işləyən bəzi xarici ölkə kitabxanaşünasları belə düşünürdülər ki, tələbatçının sorğusunu ödəyən kitabxanaçını soruşulan informasiyanın mahiyyəti və məqsədi maraqlandırmamalıdır. Onun yeganə vəzifəsi sorğunu operativ şəkildə ödəməkdən ibarətdir. Onların fikrincə bu işdə heç bir siyasət, heç bir din, heç bir əxlaq nəzərə alınmamalıdır.

Etika nöqteyi-nəzərdən kitabxanaçılarda mövcud olan imtiyazlı xidmət hallarına göz yummaq olmaz. Kitabxana xidməti kitabxanaya gələnlərin sosial vəziyyətindən, iş yerindən, tutduğu vəzifədən, yaşından, xarici görünüşündən asılı olmamalıdır. Əgər kitabxanaçı kitabxananın daimi

oxucusuna ilk dəfə gələn oxucuya nisbətən daha dəqiq yanaşırsa, yaxud yaşlı oxucuya nisbətən uşaq oxucuya diqqətsizlik edirsə o, kitabxanaçılıq peşəsinin əxlaq kodeksini ciddi pozmuş olur.

Əgər hər hansı kitabxana öz imkanına müvafiq olaraq hər hansı bir xidmət formasından-məsələn alimlər üçün, işgüzar adamlar və yaxud dövlət xadimləri üçün xüsusi oxucu qrupu halında xidmət formasından istifadə edirsə, bu qrupa daxil olan bütün oxuculara bərabər səviyyədə, fərq qoymadan, hər birinin ləyaqətinə hörmətlə onlara operativ xidmət göstərməlidir.

Kitabxanalarda müəyyən oxucu kateqoriyalarına xüsusi diqqət yetirmək tələb olunur. Bunlar: əlillər və emiqrantlardır. Bu sahədə əlillər xüsusi diqqət tələb edir ki, kitabxanaçı sifariş verilmiş ədəbiyyatı seçməli və onu əlil oxucununun məşğul olduğu stola aparmalı olur. Bütün bu işlər kitabxanaçılar tərəfindən böyük nəzakətlə icra edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Sadiqov Q. «Etika». Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. B. 1971. 184 səh.
2. Xələfov A.A. «Kitabxanaşünaslığa giriş». Dərslük. 2 cildə. 1-ci cild. B. 2001, 400 səh.
3. Abramov K.İ. «Nujno korennoe obnovlenie». // Sovet. Bibliotekovedenie. 1991, N 2. səh. 3-8.
4. Rzayev S. «Oxuculara xidmət». Dərs vəsaiti. B. 2002, 64 səh.

Saxib Rzaev
Kamran Muxtarov

Библиотечная этика и отношения «библиотекарь-читатель»

РЕЗЮМЕ

В этой статье прокомментирована суть библиотечной этики в плоскости общих проблем этики, а также изложено практическое решение отношений «библиотекарь-читатель» в рамках этических норм.

Sahib Rzayev
Kamran Muxtarov

Library ethics and relationship between librarian and readers

SUMMARY

The article deals with the essence of the library ethics investigated on the basis of the general problems of the ethics and with this regard the relationship between librarian and the readers has been analysed.